

tal és mindössze 1,6%-uk állította magáról, hogy nem hívő és templomba sem jár. Ennek alapján állítják, hogy az ifjúság a lengyel társadalom legnagyobb arányban hívő és vallásyakorló társadalmi csoportja. Ugyanakkor az ifjúsági élet egyházi szervezésű kereteiben a lányok 45,4%-os részvételével szemben a fiúk 27,6-os részvételi aránya áll.

A felnőtt lakosság – négy egymást követő adatfelvétel fényében – összességében úgy ítéli meg, hogy az egyház (*Polski Koscioł*) jól szolgálja a társadalmat, tevékenysége megfelel a nép érdekeinek.

Példaképpen idézünk néhány kérdést a felnőtteknek szóló kérdőívből: Ön szerint mekkora az egyház befolyása az országban zajló történésekre? A jelenleginél nagyobb vagy kisebb befolyást kellene kapnia az egyháznak az ország életében? Ön szerint az egyháznak állást kellene-e foglalnia politikai kérdésekben?

A válaszokat a vizsgálatok két fő független változója (településnagyság; a megkérdezett munkajelleg-csoportja) szerinti bontásban elemezték. Abszolút többségük helyesli az egyház "moderatori" szerepvállalását kielezett társadalmi helyzetekben, viszont egyértelműen elutasítja azt, hogy direkt módon politizáljon.

A tanulmány részletes táblázatokat közöl az egyes vizsgálatok fő kérdéseiről és a válaszok gyakorisági eloszlásáról.

(*Kwiatkowski, Stanisław-Koscieszka-Jaworska, Elżbieta: Polacy o religii i miejscu Kościoła w zyciu kraju. In: Nowe Drogi, 1989. No. 2. 97-110. p.*)

Szabó László Tamás

Állam és egyház viszonya az Amerikai Egyesült Államokban, különös tekintettel a gyerekek iskolázására

Az USA-ban nincs a nyugati hagyományos politikai értelemben "egyház". Számos vallási testület van, amelyek egyikéhez sem tartozik a lakosság egy negyedénél több. Hasonlóképpen "állam" sincs a szó Európában megszokott értelmében. Van a szövetségi kormány, és van mellette 50 állam, melyek kormányzata nagy-

mértékben önálló hatalmat gyakorol, ezen belül számos független helyi önkormányzat van, melyek némelyike csak egyetlen területre korlátozódik, ilyen például az iskolázás. Ezeken az önkormányzatokon belül a hatalom többnyire lényegében autonóm ágazatok között oszlik meg, ilyen a törvényhozás, a végrehajtás, az igazságszolgáltatás. Így az Egyesült Államokban az egyház-állam viszony gyakran egy-egy kis vallási csoport és egy alsó önkormányzati szerv közötti kérdésként merül fel.

De az állam és az egyház fogalmak egy még alapvetőbb oknál fogva sem alkalmazhatók az amerikai helyzetre. A hagyományos nyugati gondolkodás szerint sokkal többet jelentenek egyének vagy csoportok együttesénél, önmagukban is van valóság tartalmuk. Az Egyesült Államokban azonban az állam végsősoron "mi, a nép", és a nép szónak önmagában is erősen pluralista értelme van. Ráadásul az amerikaiak a vallási testületet olyan egyének csoportjának tekintik, akik azért jöttek össze, hogy mások által nem szükségyszerűen osztott közös érdeklődésüknek hódoljanak. Ezért az állam-egyház kérdéseket általában nem két különböző identitás viszonyaként fogják fel, hanem a népesség két különböző csoportjának konfliktusaként.

A vallás definíciója az amerikai állam-egyház viszony fontos kérdése. A megnevezés a történelmi nyugati és közel-keleti vallásokat jelöli – a kereszténységet, a judaizmust és az iszlámot. Emellett még jelölheti a széles körben elterjedt ázsiai vallásokat, ezen belül is a hinduizmust és a buddhizmust.

*

Mértékadó források szerint az amerikaiak mintegy hatvan százaléka tartozik valamilyen egyházhoz, ezek száma megközelíti a kétszázat. A legnagyobb a katolikus egyház, melynek a népesség 22%-a tagja. A protestáns felekezetek együttesen azonban a lakosság egyharmadát foglalják magukba. 19 különálló protestáns felekezet van, egyenként több mint egymillió taggal, a három fő protestáns ágazat, a református-lutheránus, a kálvinista és az anglikán

egyház részei. A legnagyobb a déli baptisták és a metodisták egyháza. Az egyházhoz tartozók maradék öt százaléka egyenlő mértékben oszlik meg a zsidó vallás és a keleti ortodoxia között. Az iszlámnak és az ázsiai vallásoknak meg nem határozott számú híve van.

A formálisan egy egyházhoz sem tartozó 40% vallási irányultságát is figyelembe véve a teljes népesség 25%-a katolikus, 57%-a protestáns, 2%-a zsidó és 8%-a egyéb vallású. A népességnek csak 7%-a tartja magát nem vallásosnak.

A 17. század végére a kontinens különböző részein két történelmileg antagonisztikus egyház alakult ki: a népes délen, különösen Virginiában az anglikán egyház, a legfontosabb északi gyarmatokon, ideértve Massachusetset is, az angol puritánok szerveződtek. Ez a két csoport ma is magas társadalmi státust élvez keleten. A protestantizmus fő irányának magvát képezik.

A középső gyarmatokon és máshol, például Pennsylvániában, a vallási megosztás még tarkább volt a 17. század végére. A lakosság angol puritánokból, kontinentális protestánsokból és kisszámú katolikusból és zsidóból állt. Mindazonáltal a legtöbb gyarmaton, különösen a kevésbé sűrűn lakott helyeken sok olyan ember élt, aki semmilyen felekezethez nem tartozott.

Az angol uralom elleni lázadás és az új nemzet megalakításának idejére, a 18. század utolsó harmadára a vallási megosztás megváltozott. A skála egyik végén a gazdag anglikán és kongregacionalista osztályokba behatolt a felvilágosodás, liberális, racionalista szemléletmódot kölcsönözve nekik. Ide tartozott az új nemzet számos vezetője, *Thomas Jefferson* és *James Madison* is. A következő generációban a liberálisabb kongregacionalisták formálisan elváltak a felekezettől, és megalakították az unitárius és az univerzalista egyházat, amelyek azóta összeolvadtak. Ezek a csoportok maradtak a legerősebbek az ország északkeleti részében.

Közben a Nagy Ébredés (*Great Awakening*) nevű mozgalom a 18. század közepe harmadában sok taggal gazdagította az angol puritánok, különösen a baptisták és presbiteriánusok körét. A 19. század első felében az újjáéledésnek egy még jelen-

tősebb hulláma volt tapasztalható, ez alkalommal a nyugati és a déli országrészekben. Ekkor váltak baptisták és metodisták az Amerikai Egyesült Államok legnagyobb vallási testületeivé. A metodista egyház különösen erős a mezőgazdasági jellegű Közép-Nyugaton, míg a baptisták az ország délkeleti részében dominálnak. Ennek az újjáéledésnek két nagy felekezet kialakulása is az eredménye lett: megjelentek Krisztus tanítványai és a mormonok, mely utóbbiak ma nyugat hegyes vidékein élnek. Délen és nyugaton az újjáéledő protestáns egyházak burjánzása még századunkban is folytatódott, az 1914-ben alapított Isten gyülekezete (*Assemblies of God*) ma az ország legnagyobb protestáns egyházai közé tartozik. Ezeknek a felekezeteknek egy része azóta csatlakozott a Egyházak Nemzeti Tanácsához (*National Council of Churches*), ami a protestantizmus főirányának szerve, de a legtöbb ma is a protestantizmus fundamentalista szárnyához, egy alacsonyabb társadalmi státusú csoportosuláshoz tartozik.

A 19. század középső harmadában a rabszolgaság, a polgárháború és az emancipáció tovább színesítették az Egyesült Államok vallási palettáját. A három legnagyobb protestáns egyház – a baptisták, a metodisták és a presbiteriánusok – regionálisan megosztott, a rabszolgaság és a kivonulás kérdése megosztotta őket az észak és dél közötti választóvonal mentén. A második és a harmadik egyház mind a mai napig nem egyesült, de a baptista egyház is megosztott maradt. A rabszolgaság eltörlése aztán lehetővé tette a feketék számára, hogy egyházakhoz csatlakozzanak, vagy maguk létesítsenek egyházakat, párhuzamosan a fehérekkel, főleg a baptista és a metodista egyházzal, amelyekhez rabszolga korukban tartoztak. Ezek közül a *National Baptist Conventions* és az *African Methodist Episcopal Churches* ma a legnagyobb amerikai protestáns egyházak közé tartoznak.

Eddig csak az angol protestantizmusról volt szó. A 18. században a németországi és hollandiai bevándorlás nyomán a lutheránus és a református egyházak a legfőbb felekezetekké lettek a középső gyarmatokon. A 19. század középső harmadában egy újabb, sokkal nagyobb né-

met és skandináv bevándorlási hullám megnövelte a lutheránus egyházat, ezúttal az ország mezőgazdasági jellegű felső középnegyati részén. Az északkeleti lutheránusok a protestantizmus főirányához közelítettek, míg a midwesti lutheránusok, különösképpen a *Missouri Szinódus* tagjai hagyományosabbak maradtak.

A 19. század középső harmadában megkezdődött új bevándorlási hullám sok nem protestáns keresztényt is hozott. Nagyrészüket katolikus volt, először főleg Írországból, aztán a kontinensről. Ennek a bevándorlási hullámnak a végére, az első világháború alatt a katolikus egyház nagyobb lett, mint a metodista és a baptista együtt, és uralkodó vallássá vált északkelet és középnegyati nagy részén. A 19. század közepén az ország délnyugati részét megszerezték Mexikótól, és az azóta is folyamatos latin-amerikai bevándorlás ott is uralkodóvá tette a katolicizmust. A bevándorlás megnövelte a Kelet-Európából származó keleti ortodoxia befolyását is. Ezek a nem protestáns csoportok mind a mai napig alacsony társadalmi státust élveznek.

A bevándorlás nagy korszaka először tette az Egyesült Államokat részben nem-keresztény néppé. Sok zsidó érkezett, először Németországból, majd Kelet-Európából. Előbbiek szétszóródtak az államokban, utóbbiak az északkeleti és középnegyati városokba mentek. A zsidók társadalmi státusa ma viszonylag magas.

Az utóbbi húsz évben az Egyesült Államok már nem is igazán zsidó-keresztény országgá vált. A harvanas és a hetvenes években számos fekete tért át valamilyen fajta iszlám hitre, és sok fehér lett ilyen vagy olyan ázsiai vallás követője. Ezt a fejlődési vonalat erősítette a folyamatos ázsiai bevándorlás is.

Mindig is sok amerikai volt, akik nem kötődtek semmilyen formában semmilyen valláshoz. Voltak csupán közömbösek, de kimondottan ateisták is. Ezek először a határvidékeken koncentráálódtak, ahol nehéz volt fenntartani a vallási köteleket, ma már azonban mindenhol megtalálhatók, különösen a távol-nyugaton.

Ami a jelenlegi trendeket illeti, a főiránybeli és a liberális protestánsok száma csökken, a katolikus egyház létszáma és

társadalmi presztízse nő, de ami az aktív vallásgyakorlók számát illeti, csökkenés tapasztalható. A fundamentalista protestantizmus egyértelműen emelkedőben van minden kritérium tekintetében. Valamennyire nyilván nő az egyházhoz nem tartozók száma is.

A sokféleség mellett mindig is volt feszültség a különböző felekezetek között. Már a gyarmatosítás kezdetén erős, gyakran erőszakos ellenségeskedés volt a domináns és a kisebbségben levő protestánsok között, de ezt az ellenségeskedést elsöpörte az Anglia elleni lázadás, és az új ország alakulása, majd a vallásos hit felélesztésére tett közös erőfeszítések. Azóta a legnagyobb feszültségek a protestáns felekezetek között vannak, a tradicionalisták és a progresszívek között.

A katolikusok nagyarányú betelepedésével intenzív ellenségeskedés kezdődött az újonnan jöttek és a protestáns csoportok között. De ez inkább történelmi és etnikai különbségeken alapult. Ez a 19. század közepén újabb és újabb vérontással járt, de a történelmi emlékek elhalványulásával és az etnikai csoportok kulturális asszimilálódásával ez a megosztottság fokozatosan csökkent. A folyamatot tovább segítette *John Kennedy* elnöksége és a katolikus egyházban beállott változások.

Az új bevándorlási korszak a zsidók és a keresztények sok csoportja, különösen a katolikusok között rossz érzésekhez vezetett. Az okok hasonlóak voltak azokhoz, mint amelyek a katolikusokat és protestánsokat megosztották. A hosszú távú fejlődés aztán ugyanúgy csökkentette a feszültségeket.

Időről időre rövid távú konfliktusokra is sor került szekták és a lakosság többi része között. Az 1830-as és 1840-es évek legvéresebb konfliktusai a mormonokkal kapcsolatban zajlottak le, míg közvetlen a II. világháború előtt a Jehova tanúival kerültek összetűzésbe.

A többi felekezetek közötti feszültség nem a teológiai doktrinák, az istentisztelet módja és egyházi struktúra különbözőségeiből fakad, nem is a történelmi vagy etnikai különbségekből, hanem a társadalmi kérdésekkel kapcsolatos nézeteltérésekből. Ilyen kérdések például a szexuális

erkölcs, az abortusz, a gazdaságpolitika illetve a nemzetvédelem.

Ezzel kapcsolatban az amerikai népet elvi szinten csak egy kérdés osztotta meg, és pedig az, hogy az állam milyen mértékben támogassa a vallást. Itt lényegében kétféle állami támogatásról volt szó: az egyik az egyházi intézményeknek, azaz diszkrimináció nélkül minden a történelem során a legtöbb amerikai által vallásosnak tekintett testületnek nyújtott általános támogatás. A másik pedig a vallásosság "erkölcsi" támogatása, azaz hogy a kormány oktatási kapacitásait milyen mértékben használja fel annak a legtöbb amerikai által minden igazi vallás alapjának tekintett kitételnek az előmozdítására, mely szerint "Mindnyájan Isten gyermekei vagyunk".

*

Az Egyesült Államokban az iskoláztatás számos egyház és állam viszonyára vonatkozó kérdést vetett fel. Milyen mértékű lehet a vallás gyakorlása illetve tanítása az állami iskolákban, milyen mértékben taníthatnak egyesek vallásos meggyőződését sértő anyagot, az egyházi iskolák milyen értelemben lehetnek az állami iskolák alternatívái, mennyire szabályozhatja az állam az egyházi iskolákat, és mennyi anyagi támogatást nyújthat nekik?

Az ország történelmének kezdetén a legtöbb iskolát vallási testületek vagy legalábbis egyházi emberek vezették. A 19. század közepén megalakultak az állami iskolák, a vallásos iskolák háttérbe szorultak. A hatvanas évekre csak minden hetedik gyerek járt nem állami iskolába, és csak két egyház működtetett kiterjedt iskolarendszert. Mindkettő a 19. század közepén kezdődő nagymérvű bevándorlásnak volt köszönhető, és a bevándorlók vallási és etnikai identitásának megőrzését szolgálta. A két rendszer közül a jóval nagyobb a katolikus egyházé, a teljes magániskolába járó tanulónépesség 90%-a katolikusokból tevődik össze. A másik egyházi iskolarendszert a lutheránusok, ezen belül is a Missouri Szinódus tagjai működtetik.

Az Amerikai Egyesült Államok kormánya minden további nélkül megengedte az

egyházi oktatást, igazából soha nem volt komolyan vitatott, hogy a gyereket vallásos iskolákban is lehet tanítani. Ez alól csak időlegesen néhány állam képezett kivételt. Az első világháború után az iskolák amerikanizálásának kampánya során több középnyugati államban olyan rendelkezéseket hoztak, melyek szerint az elemi iskolákban angolul kell tanítani. Ez különösen erősen sújtotta a lutheránus iskolákat, amelyek nagy része német tannyelvű volt. A húszas években Oregon államban megszavaztak egy olyan kezdeményezést, mely szerint a szülőknek csak akkor van joga gyermekét magániskolába iratni, ha a helyi tanfelügyelő azt engedélyezi. Ez a törvény egyértelműen a katolikus iskolák ellen irányult.

Ezeket aztán a Legfelső Bíróság döntése alapján megsemmisítették, a húszas években először még azon az alapon, hogy a tanároknak és a szülőknek is megvan a joguk arra, hogy belátásuk szerint cselekedjenek, ötven évvel később pedig leszögezték, hogy a szülőknek joga van gyermekét a családi vallás szerinti oktatásban részesítenie.

Az állam-egyház viszony egyik alapelve manifesztálódik az egyházi oktatás gyakorlásának mint alkotmányos jognak az elfogadásában. Azt az alaptételt példázza, hogy az állam ne avatkozzon be igen komoly ok nélkül a vallásgyakorlásba. A fundamentalista protestánsok a liberális protestánsokkal, zsidókkal és szekularistákkal együtt olykor jelezték, hogy az egyházi iskolák nagymértékben sértik az evilági érdekeket, és azzal vádolták a katolikus iskolákat, hogy a társadalmi egyenlőtlenséget segítik elő és antiszociális értékeket tanítanak. Ez a kritika azonban soha nem volt elég hangsúlyos ahhoz, hogy a vallásszabadság elvét ellensúlyozza.

*

A 19. század középső harmadában az állami iskolák számbeli fölénybe kerültek az egyházi iskolákkal szemben. Kezdetben azonban az új iskolák is lényegében protestáns iskolák voltak: naponta felolvastak Jakab király bibliájából, gyakran imádkoztak, az iskolai ünnepek rendszerint főhással kezdődtek és áldással végződtek,

az iskolák megtartották a legfontosabb protestáns ünnepeket, és explicit vagy implicit módon protestáns nézőpontból oktatták a nem vallásos tantárgyakat.

Ugyanakkor sok államban törvény tiltotta a "szektásnak" nevezett vallások oktatását. Szektásnak ekkor bizonyos protestáns felekezetek és a katolikusok hitét és gyakorlatát nevezték.

A 20. század első harmadában, amikor a társadalom elvilágiasodása egyre nagyobb gondná vált, több hitoktatási programot dolgoztak ki. Sok államban olyan szabályozás lépett életbe, amely megengedte az állami iskoláknak, hogy helyet biztosítsanak a hitoktatásnak. Általában heti egy órában egyházi személyek az iskolában vagy a templomban úgynevezett "lazításon" (*released time*) vettek részt, a vegyes közösségekben a katolikusok, a zsidók és a protestánsok számára egyaránt voltak ilyen foglalkozások. Akik nem akartak részt venni, azok más, nem vallásos órára vagy tanulószobára mentek ezalatt az idő alatt.

Ez aztán az amerikai egyház-állam viszony klasszikus ellentmondásainak egyikéhez vezetett: sok protestáns felekezet kezdettől támogatta az állami iskolákat, a katolikusok pedig erősen elleneztek a Jakab király bibliájának használatát, a kommentárok nélküli bibliavetést, és a protestáns szemléletű tanítást.

A tiltakozások eredményeképpen a 20. század közepére már az állami iskolákban a bibliavetés és a közös imádságon való részvétel nem volt kötelező. Egyes körzetekben olyan bibliavetési és imádkozási programokat dolgoztak ki, amelyek minden helyi vallási felekezetet kielégítenek. És amikor ilyen igény is felmerült, bizonyos kerületekben a kifejezetten protestáns attitűdöt is eltávolították a nem vallási tárgyak oktatásából.

A katolikusok tiltakozásának legkomolyabb motívuma az volt, hogy szerették volna megszerezni a kormány támogatását a katolikus iskolák számára is. És amikor végül felépítették iskoláikat saját forrásaikból, egyre inkább az állami iskolákban való hitoktatás támogatói lettek.

Az 1960-as években a tankerületek 42%-ában volt bibliavetés, és sokukban napi ima is. Ez főleg az északkeleti és a déli

országrészekben volt tapasztalható. Az iskolák 88%-ában megünnepelték a karácsonyt.

A II. világháború után az állami iskolákban való vallás ellenzése legfelső bírósági szintre került. Egy 1948-as döntés szerint a "lazítás" (*released hour*) program iskolán belüli gyakorlása alkotmányellenesnek minősült. A hatvanas években a bibliavetés és a napi ima került terítékre. New York állam oktatási miniszteriuma a helyi tankerületeknek egy olyan ima használatát javasolta, amely szerintük az állam lakói többségének vallásos érzületét nem sérti. Más esetekben naponta más és más bibliafordítást használtak. A Legfelső Bíróság mindezt alkotmányellenesnek minősítette, mivel megsértették a vallási egyenlőség elvét, ami a nem vallásosokra is vonatkozik, és mivel általános állami vallástámogatás következményének minősítették, olyan kérdésnek, amelyben nem született nemzeti konszenzus. A döntések nagy vihart kavartak, egy nemrég elvégzett közvéleménykutatás tanúsága szerint az embereknek csak 10%-a ellenezte, míg 80%-uk kifejezetten támogatta, hogy legyen ima az iskolában.

Ami az állami iskolai hitoktatást illeti, legalábbis elvben, ebben a vonatkozásban mindenki egyetért: az amerikaiak nagy többsége nem igényli, hogy gyermekét az állami iskolában teológiai tanokkal, istentiszteleti módokkal vagy az egyházstruktúrával ismertessék meg, de bizonyos, akár a judaizmusban vagy a kereszténységben gyökerező általános erkölcsi tanításokat igen szükségesnek látják. Ezek közül talán a legfontosabb ma a faji előítélet erkölcsatlansága. Ennek egy jellegzetes esete volt az, amikor a Legfelső Bíróság úgy döntött, hogy az Egyesült Államok alkotmányát sérti a tízparancsolatnak a tanteremben való kifüggesztése, mivel ez inkább teológiai doktrinák és nem általános erkölcsi elvek támogatása.

*

Sokak szerint az állami iskolák nem nem-vallásosak, hanem kifejezetten vallásellenesek. A tudományos elméletek, történeleminterpretációk, erkölcsi értékek közvetítősekor számos ilyen kérdés felmerül. Ami

az ember származását illeti, az állami iskolák általában a darwini elmélet alapján tanítanak, ez azonban a fundamentalista protestánsok szerint nem egyeztethető össze a Biblia állításával. A másik érintett kérdés a szex-oktatás, mivel a kritikusok szerint a szaporodás, a születésszabályozás tanításával az iskolák a házasságon kívüli szexuális kapcsolatra buzdítanak, ami az egyháziak erkölcsiségével nem egyeztethető össze.

Ezek a problémák máig nem megoldottak, perek sokasága követte egymást, valószínűleg addig nem csitul el a vihar, amíg az ember származásával kapcsolatban mindenféle tanítást ki nem tiltanak az iskolából, aminthogy azt a szexuális felvilágosítással kapcsolatban több tankerületben már meg is tették.

Van a tiltakozásnak egy másik formája is. A szülők azt kérik, hogy gyermeküknek adjanak felmentést az olyan tárgyak – vagy témák – tanulása alól, amelyek sértének vallásos meggyőződésüket.

Hasonló vitákra adott alkalmat a második világháború előestéjén az a gyakorlat, hogy az államok egyharmadában a gyerekeknek a tanítás kezdete előtt tisztelegniük kellett a nemzeti zászló előtt. A Jehova tanúi ezt vallási okokra hivatkozva megtagadták. A gyereket kizárták az iskolából, a szülők ellen eljárást indítottak. Az amish volt az a másik szekta, amely a vallásszabadság iskolai alkalmazhatóságának korlátait feszegette. Az amishek 14 éves koruk felett nem engedik gyerekeiket iskolába, mondván, hogy ezzel akadályozva lenne felkészítésük az amish felnőtt életre. Ez a kérdés sok vihart kavart, de végül azokban az államokban, ahol sok amish lakik, megkapták a hivatalos beleegyezést. Wisconsinban azonban eljárást indítottak az amish szülők ellen. A Legfelső Bíróság ezt törvénytelennek minősítette, és kifejezte, hogy a vallásszabadság elve ebben az esetben az elemi és középfokú iskolázás melletti elkötelezettség elvét megelőzi, különös tekintettel arra, hogy az amish egy igen szorgalmas és tisztességes nép.

*

1960-ban a katolikus iskolák tették ki a magániskolák 90%-át, míg a protestáns iskolák csak egy részét képezték a maradék 10%-nak. 1984-ben a katolikus iskolák részaránya 57%-ra süllyedt, míg a protestánsoké 28%-ra nőtt, ezen belül 17% volt az evangélikus iskolák aránya. A zsidó iskolák az összes magániskola 2%-át adták.

Ez az átstrukturálódás számos kérdésben hozott változást, így az egyházi iskolák állami finanszírozásának kérdésében is. A 18. század végéig az egyházi tulajdon, így az iskolák sem, nem volt tulajdoni adóköteles. Később az adómentességet még jobban kiterjesztették, így az egyéni adófizetők is levonhatták jövedelmi adójukból az egyházi hozzájárulást. Ezt a gyakorlatot a Legfelső Bíróság is helybenhagyta 1970-ben.

Sokkal bonyolultabb volt azonban az egyházi iskolák támogatásának kérdése: csupán a 19. század végére alakult ki egy többé-kevésbé egységes gyakorlat, amely szerint az államok általában nem adnak anyagi támogatást az egyházi iskoláknak.

Századunk közepére azonban az anyagi támogatás kérdése újra terítékre került. Nem egyházi, nem vallásos célokra – például gyerekszállításra – kaptak támogatást az egyházi iskolák. Ez érvek és ellenérvek sokaságát váltotta ki, a társadalom mind a mai napig megosztott ebben a kérdésben. A szabályozást finomítani kellett, így például az említett gyerekszállítást csak abban az esetben támogatták, ha a gyerekeket iskolába és iskolából haza vitték, tanulmányi kirándulás esetében már nem. Nem vallásos tárgyakhoz kaphattak támogatást, ami a tankönyvek kiadását illeti, de térképek vagy laboratóriumi felszerelés vásárlásához már nem. Az állami alkalmazottak nem nyújthatnak pszichológiai vagy egyéb tanácsadó szolgáltatást az egyházi iskolákban stb.

Ami az egyházi iskolák állami szabályozását illeti, mindegyik egyházi iskola többé-kevésbé álavetette magát ennek, kivéve az amisheket, akik saját embereikkel akarják taníttatni gyermekeiket, akik általában nem rendelkeznek felsőfokú pedagógusi képesítéssel, ahogy azt a törvény megkívánná. A fundamentalista protestáns iskolák elterjedésével mások is ezt a nézetet kezdik vallani.

A szabályozásnak kifejezetten világi céljai is lehetnek. Ilyen például az, hogy a szövetségi adóhivatal azokat az egyházi iskolákat, amelyek bármiféle faji diszkriminációt vagy elkülönítést gyakorolnak, kivette az adómentesek köréből.

(M. E. Smith: *Relations Between Church and State in the United States, with Special Attention to the Schooling of Children. In: The American Journal of Comparative Law, 1987. Vol. 35. No. 1. 1-45. p.*)

* * *

A munkaügyi problémák rendezésének története az amerikai katolikus iskolákban

A szerző az amerikai katolikus iskolák munkaügyi problémáinak jogi vonatkozásaival foglalkozik.

Leírja, hogy a 20. században a világháborúkat és a válságot követő társadalmi változások megkettőzték a katolikusoknak abbéli erőfeszítéseit, hogy a munkásság szorongatott helyzetén javítsanak. Ugyanakkor a nagymérvű katolikus bevándorlás hatására kialakult és virágzott egy független iskolarendszer, amely olcsó áron szolgálta a nagy bevándorló közösséget. Az iskolák tantestülete szegénységi és engedelmességi fogadalmat tett papokból és apácákából állt, ezzel biztosítva volt az olcsó és engedelmes munkaerő-utánpótlás.

A hatvanas évek elején a társadalmi igazságosságot hangsúlyozó, a hitoktatás fontosságát megerősítő második vatikáni zsinat, illetve az egyházi hivatásokban bekövetkező drámai csökkenés átalakította az amerikai katolikus oktatást. Amint világiak kezdték helyettesíteni a paptanárokat és apácákat, felmerült, hogy az egyháznak a munkásság melletti elkötelezettségét saját munkásaival szemben is alkalmaznia kell. Ugyanekkor az állami iskolák tanárainak egyre erősödő harci szelleme átstrukturálta a világi oktatást is. A munka törvénykönyvét alkalmazták a tanárookra is, akik a vezetési döntésekben eddig nem tapasztalt részesedésre tettek szert.

Igy alakultak meg az egyházi iskolák tanárainak szervezetei. A katolikus hierar-

chia válasza a szakszervezetbe tömörülésre igen változó volt: a bátorítástól, az összehozott foggal való elfogadáson keresztül egészen az elutasításig terjedt. Egyes egyházi vezetők úgy érezték, hogy az egyház tekintélyének és a katolikus egyház finansziális egészségének megőrzése érdekében el kell utasítani a katolikus munkásság melletti doktrínát, és igyekeztek azt a benyomást kelteni, hogy a munka törvénykönyvének alkalmazása ebben az esetben szörnyűséges következményekkel járna.

Ennek ellenére az 1960-as évek közepétől huszonhét egyházmegye tárgyalt pedagógus szervezetekkel. A New York-i és a Hawai-i katolikus iskolákban a munka törvénykönyvének szabályozása az irányadó. A szakszervezetbe tömörülés eredményeként eloszlott az a mítosz, mely szerint a béralku elkerülhetetlenül lelki és gazdasági zűrvart okoz, és hogy a munka törvénykönyve jogszabályainak érvényesítése megoldhatatlan alkotmányos nehézségeket vonna maga után.

Az egyházmegyei kollektív szerződés-kötés azt illusztrálja, hogy szét lehet választani a "kötelező" világi témákat (pl. fizetések és juttatások) a "fakultatív" vallási kérdésektől. A számos tagszervezetet magába foglaló Katolikus Tanárok Országos Szövetsége ragaszkodik ahhoz, hogy a kollektív szerződésekbe széles körű "igazgatási jogkör" iktassanak be, amely szavatolja, hogy a hierarchia szabadon működtethet iskolákat katolikus elvek szerint, és minden hitbéli kérdést az egyeztetés körén és a munkaügyi gyakorlaton kívülre helyez.

Az egyházi iskolák munkaügyi viszonyai ma általában békések. Egyes egyházközpontokban a szakszervezetek megalakulása még a feszültségek csökkentésében is közrejátszott, miután tisztázódott, hogy mi a papok és mi a tanárok szerepköre, és egyértelművé vált a katolikus oktatás célja. A nem tisztességes munkaügyi gyakorlat ritka. A szakszervezetek ritkán használnak nyomásgyakorló taktikát: nagyon kevés sztrájk fordult elő, és ezek mindegyike gyorsan le is zárult.

Az egyház nem kapcsolja össze a világi tanárok kollektív szerződését és a katolikus iskolák anyagi instabilitását. Számos, a szakszervezeti mozgalmakkal kapcsolat-

ban nem lévő tényező (pl. demográfiai változások) magyarázza az egyházi iskolákat sújtó anyagi problémákat. Ráadásul a józan ész alapján a tanárok is felmérik és megértik az iskola gazdasági helyzetét, és meg akarják őrizni a katolikus iskolákat és ezzel együtt saját állásukat is.

A második vatikáni zsinatot követő realitásokra válaszolva az amerikai püspökök 1986-ban szentesítették a tárgyalások kooperatív, anyagilag felelős megközelítését. A hierarchia elismerte, hogy a múltban hiba volt nem alkalmazni a munkássággal kapcsolatos katolikus tanokat az egyházi intézményekre, és elkötelezte magát amellett, hogy a jövőben teljes mértékben elismeri az alkalmazottak szervezkedéshez és kollektív szerződés-kötéshez való jogát. Ez a jogilag semmire nem kötelező erkölcsi elkötelezettség egy új korszak kezdetét jelezheti az egyházi iskolák munkaügyi viszonyaiban.

Összefoglalva: a munka törvénykönyvéhez való alkalmazkodás bizonyos elvi és gyakorlati változtatásokat követelhet a katolikus egyházi iskoláktól, de az egyháznak nem kell feláldoznia azt a jogát, hogy az egyházi iskolákban minden hitbéli kérdést ő szabályozzon.

(Robert J. Pushaw, Jr.: *Labor Relations Board Regulation of Parochial Schools. A Practical Free Exercise Accomodation. In: The Yale Law Journal, 1987. Vol. 97. No. 1. 135-155. p.*)

* * *

A fal az egyház és az iskola között

Az első számú törvény tiltja hivatalos vallás létrehozását. Az Amerikai Egyesült Államok Legfelső Bírósága kitiltotta a vallás-gyakorlást - nem a hitoktatást - az állami iskolák terneiből.

1962

Ima az iskolában

New York Állam elfogadott egy imát, amit az iskolások az osztályban mondhatnak. Egy mondat, amelyben a gyerekek "Isten áldását" kérik. A szülők egy csoportja megtámadta ezt a gyakorlatot. A Legfelső Bíróság irányadó döntése szerint

"a kormánynak nem feladata hivatalos imák létrehozása".

1980

Tízparancsolat

Kentuckyban megkövetelték, hogy minden állami iskolai tanteremben legyen kitéve a tízparancsolat egy példánya. A Legfelső Bíróság ezt a törvényt megvétőzta, mivel ennek "célja" nem a semlegesség biztosítása, hanem a vallás elősegítése.

1985

A csend pillanata

25 állam megengedte a tanároknak vagy megkövetelte tőlük, hogy egy perces csönddel kezdjék az órákat. A Legfelső Bíróság döntése szerint azonban az alabamai törvény csupán ürügy volt arra, hogy az imádkozást visszacsempésszék az állami iskolákba, pedig az államoknak sem bátorítaniuk, sem ellenezniük nem szabad a vallásosságot.

1990

Tanrenden kívüli ima

Az 1984-es Egyenlő Hozzáférs Törvénye (*Equal Access Act*) megtiltja, hogy az állami középiskolák egyes diákcsoportokat "vallási, politikai, (vagy) filozófiai" nézeteik miatt diszkrimináljanak. 1986-ban a Legfelső Bíróság állásfoglalása szerint így a diákok elkezdhetik imaklubok létrehozását.

1991

Ballagási szertartás

A Legfelső Bíróság legközelebbi ülésén azal a gyakorlattal kapcsolatban fognak meghallgatni ellenvetéseket, mely szerint egyes kerületekben lelkipásztor vezetésével közös imádkozást tartanak a ballagási ünnepségen. Ez egyértelműen a vallás hivatalos elismerése, bár a kongresszus ülései és az elnöki beiktatások is imával kezdődnek.

(*The Wall between Church and School. In: Newsweek, 1991. jun. 10. 50-51. p.*)

(Fordította, ismertette: Csongor Anna)